

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2023.22.4.26-31>

Potenciál umění v procesu resocializace mladých dospělých po jejich odchodu z dětského domova

The Potential of Art in the Process of Resocialization of Young Adults After Their Leaving the Children's Home

Alois Daněk

Abstract

Every year a significant number of young people leave children's homes. They are facing a difficult stage in their lives, and they have to integrate back into society. The main aim of this paper is to present the results of a qualitative research that investigated whether artistic activities are present in the process of young adults' integration into intact society. Furthermore, we investigated what opportunities artistic activities offer to the group of young adults under study. The research findings showed that although artistic activities have a considerable potential for effective resocialisation, the young adult group under study does not fully exploit this potential. On the basis of the results, we propose to enrich the educational reality of the children's home with a more significant use of arts education.

Keywords: Art education. Resocialization. Children's home. Social exclusion.

Úvod

Umění je všeobecně považováno za výjimečný fenomén. S uměním si spojujeme koncertní sály, výstavní síně, špičkové umělce, a především distingované konzumenty umění. Jako by umění bylo přístupné pouze vzdělaným vyšším třídám a společenským elitám. Nicméně společnost není složena pouze ze vzdělaných a zabezpečených občanů. V našich výzkumech se věnujeme těm nejzranitelnějším, dětem a mladým dospělým vyrůstajícím v prostředí institucionální výchovy. Hlavním cílem příspěvku je zjistit, jestli umělecké aktivity mají vliv na proces resocializace mladých dospělých. Příspěvek bude stratifikován do dvou hlavních oddílů. Nejprve představíme metodický design prezentovaného výzkumu a teoretická východiska. Následně popíšeme významná zjištění a na základě získaných poznatků navrhneme modifikaci edukačního procesu. Naše doporučení budou přínosná nejen pro

zkoumanou skupinu mladých dospělých, ale i pro další skupiny jedinců ohrožených sociální exkluzí.

Metodologická východiska

Dlouhodobě pracujeme s kvalitativním designem, který precizujeme již od roku 2014. Neustále jej podrobujeme kritické revizi a hledáme optimální poměr jednotlivých výzkumných nástrojů a metod. Design našeho aktuálního výzkumu je postaven na dvoustupňovém přístupu. Nejprve je uskutečněn základní sběr informací, který realizujeme za pomoci rozhovorů, pozorování a analýzy pedagogické dokumentace. Získané informace následně zpracováváme metodami zakotvené teorie a interpretativní fenomenologické analýzy. Zakotvená teorie a interpretativní fenomenologická analýza jsou považovány za vhodné metody pro výzkumy nepotvrzující hypotézy, ale hledající nové skutečnosti. Kvalitativní výzkum nabízí výzkumníkovi větší flexibilitu a umožňuje ke zkoumané problematice přistupovat s výzkumnou kreativitou. Nicméně je třeba si neustále uvědomovat, že kvalitativní výzkum musí být realizován podle jasných metodických pravidel (Miovský, 2006). Využíváme metod triangulace, zkoumaný problém zpracováváme za pomoci více metodických nástrojů (Flick, 2009). Jsme si vědomi, že výsledky našich výzkumů nelze generalizovat. Nicméně kvalitativní výzkumný design může být pro současné inkluzivní paradigma významným přínosem (Willing, 2017).

V dřívějších výzkumech se nám podařilo prokázat, že hudebnost je zcela přirozenou lidskou vlastností. Hudebnost a schopnost zapojení do hudebních aktivit není podmíněna sociálním statutem, ale sociální faktory mohou omezovat jedince v rozvoji hudebnosti. Ukázalo se, že specifika hudební výchovy pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami vyžadují mezioborový přístup. Proto jsme zrealizovali projekt „Speciálně pedagogický potenciál hudební výchovy pro prostředí dětských domovů“, ve kterém jsme hudebně výchovný pohled na problematiku obohatili přístupy a metodami speciálně pedagogickými (Daněk, 2022).

Dětský domov Klánovice je školské zařízení pro výkon ústavní výchovy. Ústavní výchovu nařizuje soud v případě, že rodina není schopna dítěti zajistit bezpečné a podnětné prostředí. Děti a mladí dospělí nařízení ústavní výchovy vnímají jako odtržení od svých nejbližších. Tato ztráta může vést k rezignaci a ke ztrátě motivace (Cameron a Maginn, 2012, s. 21). Nepodnětné a patologické prostředí původních rodin je také příčinou celé řady potíží v oblasti sociálních kompetencí (Jedlička, 2015). V posledních letech sledujeme výrazné změny ve skladbě dětí a mladých dospělých. Tak jako ve společnosti, tak jako ve školách, tak i v dětském domově se setkáváme s dětmi, které jsou „věkově, kulturně, jazykově, genderově, mentálně, výkonově a temperamentově odlišné“ (Zilcher a Svoboda, 2019, s. 20). Tyto „jinakosti“

vyžadují posílení multikulturního a inkluzivní přístupu (Deppler, 2015; Acuff, 2018).

Výzkum probíhal za běžného provozu dětského domova. Autor příspěvku ve zkoumaném prostředí působí jako vychovatel a metodik prevence. To nám umožňuje dlouhodobý a intenzivní kontakt s respondenty. Nejenže máme k dispozici masivní časovou dotaci, navíc respondenti nevnímají naše výzkumné projekty jako narušení jejich osobního prostoru. Proto nekontrolují své chování a odpovědi. Díky této skutečnosti máme možnost detailního vhledu do zkoumaného prostředí. Náš projekt jsme zasadili mezi mantinely několika výzkumných otázek. Jak děti a mladí dospělí vnímají roli umění v jejich současných životech a jak hodnotí roli uměleckých aktivit v jejich dalších životních osudech? Jako cílovou skupinu jsme určili mladé dospělé starší 15 let a vyhledali jsme i čtyři bývalé chovance Dětského domova Klánovice.

Významná zjištění

Výzkum poskytl řadu zajímavých zjištění. Potvrdila se nám skutečnost, že děti a mladí dospělí v dětském domově jsou schopni velice kvalitních uměleckých výkonů. Zaznamenali jsme výrazně nadprůměrné výsledky v oblasti taneční, hudební a výtvarné. Dohledali jsme řadu ocenění a potvrzení o úspěších na různých soutěžních a společenských akcích. Nicméně žádný z respondentů nebyl schopen dlouhodobého zapojení do uměleckých aktivit, všichni od uměleckých aktivit upustili.

Hudba a jakékoli umění není pouze o uměleckých výkonech, ale je primárně sociálním fenoménem (Small, 1998) Je všeobecně přijímaným faktem, že umění je úzce navázáno na sociální status (Murray, 2012). Původní rodiny respondentů často lze označit jako rodiny s nízkým sociálním statutem. Během výzkumu velice často rezonovalo téma překážek v komunikaci. Musíme si uvědomit, že komunikace v uměleckých kruzích je vedena v dokonalém jazykovém kódu. Zatímco respondenti do dětského domova často přicházejí z prostředí, ve kterém převládá komunikace v kódu omezeném. Je obtížné vést úspěšnou komunikaci souběžně v dokonalém a omezeném jazykovém kódu (Bernstein, 2003, Jones, 2013).

V původních rodinách respondentů také nebyl přístup k uměleckým aktivitám. Po příchodu do dětského domova se však nabídka uměleckých aktivit nelišila od možností intaktní populace. Dětský domov má k dispozici bohaté spektrum kulturních akcí. Respondenti ale označili jako značný problém skutečnost, že tyto akce jsou z jejich pohledu povinné, a navíc jsou určeny i pro ostatní dětské domovy, nebo zařízení sociálních služeb. Vnitřní motivace je ale v oblastech umění kriticky důležitá (Stanko-Kacmarek, 2012). Velice často zazníval kód „sociální akce“, který je respondenty velice negativně vnímaný. Respondenti také poukazovali na skutečnost, že nabízené kulturní akce jsou často charitativního rázu, kdy se po nich vyžaduje nejen fotografování se

sponzory, ale i projevy vděčnosti. Navíc jsme zjistili, že po odchodu z dětského domova respondenti kulturní akce nenavštěvují a k uměleckým aktivitám nemají podmínky a prostředky.

Další zajímavé zjištění jsme zaznamenali v oblasti nazírání veřejnosti na umělecké dispozice respondentů. Pokud je realita přizpůsobována našim naučeným očekáváním, hovoříme o konfirmačním zkreslení (Peters, 2022). Často jsme se setkali například s tvrzením, že romské děti musí být přirozeně muzikální. Ačkoli bylo opakovaně prokázáno, že romská hudebnost je umělý konstrukt (Ševčíková, 2008), tato chybná představa je hluboce zakořeněna ve společenském podvědomí. Romští respondenti nám sdělili, že jim byly často nabízeny hudební aktivity nikoli na základě jejich zájmu, ale podle jejich původu.

Závěr

Výzkum prokázal umělecké kompetence u naprosté většiny respondentů. Nicméně je zřejmé, že u cílové skupiny výrazně chybí kompetence umožňující vykonávat, a především vytrvat u uměleckých aktivit. Respondenti označili řadu faktorů ovlivňujících jejich přístup k uměleckým aktivitám. Převažují sociální determinanty, absence dlouhodobého vedení, potíže s jazykem uměleckého prostředí a nedostatek vnitřní motivace. Umělecké aktivity ale mají pro naši zkoumanou skupinu výrazný potenciál. Jedinci se speciálními vzdělávacími potřebami často disponují značným tvůrčím potenciálem (Kapoula, 2016; Viktorín, 2022). Jejich kreativita a tvůrčí schopnosti mohou být kompenzačním a prorůstovým faktorem (Healey, Rucklidge, 2008). Pakliže by se podařilo aktivizovat umělecké kompetence u naší cílové skupiny, výrazně bychom usnadnili fázi zapojení do intaktní společnosti. V dnešní společnosti jsou totiž oceňovány komunikační a kreativní dovednosti, které jsou na umělecké aktivity přímo navázány. Na základě našich výsledků je ale zřejmé, že cílová skupina musí překonávat řadu překážek. Je naší pedagogickou povinností kultivovat edukační realitu, abychom eliminovali možné diskriminační faktory (Mernick, 2021).

Postupně si uvědomujeme, že inkluzivní pojetí edukace nesnižuje kvalitu, ale snižuje překážky. Zároveň nelze očekávat stejné výsledky, ale je nutno trvat na stejných příležitostech. Každý má právo k přístupu k edukaci, ale nesmí konzumací tohoto práva omezovat ostatní účastníky edukačního procesu. Je třeba umožnit přístup k umění co možná nejširším vrstvám, jak hlásal Hostinský (1941), umění socializovat. Umění má zcela výjimečnou schopnost pozitivně působit na každou oblast našich životů. Jsme přesvědčeni, že umění má v moderní edukaci nezastupitelné místo, musí být dosažitelné, otevřené, vítající, rozvíjející. Umění musí být elitním fenoménem, nikoli fenoménem elit.

Bibliografie

- Acuff, J., B., 2018. 'Being' a critical multicultural pedagogue in the art education classroom. In *Critical Studies in Education*. 2018, roč. 59, č. 1, s. 35–53. ISSN 1750-8487, 1750-8495.
<https://doi.org/10.1080/17508487.2016.1176063>
- Bernstein, B., 2003. *Class, codes, and control*. London ; New York: Routledge, 2003. ISBN 0-415-30286-2.
- Cameron, R., J., Maginn, C. 2012. *Cesta k pozitivním výsledkům u dětí v náhradní péči*. Praha: Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-61-9.
- Daněk, A., 2022. Speciální hudební výchova – nové horizonty ve vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků. In *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas Catholica Ružomberok* [online]. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2022, 21 (4), s. 35-40. ISSN 1336-2232.
<https://doi.org/10.54937/ssf.2022.21.4.35-40>
- Deppeler, J. et al., 2015. *Inclusive pedagogy across the curriculum*. Bingley, UK.: Emerald, 2015. ISBN 978-1-78441-647-8.
<https://doi.org/10.1108/S1479-363620150000007010>
- Flick, U., 2009. *An introduction to qualitative research*. 4th ed. vyd. Los Angeles: Sage Publications, 2009. ISBN 978-1-84787-323-1.
- Healey, D., M., Rucklidge, J., 2008. The Relationship Between ADHD and Creativity. In *The ADHD Report*. 2008, roč. 16, č. 3, s. 1–5. ISSN 1065-8025. <https://doi.org/10.1521/adhd.2008.16.3.1>
- Hostinský, O. 1941. *Umění a společnost*. Praha: Jan Laicher, 1941.
- Jedlička, R., 2015. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5.
- Jones, P., E., 2013. Bernstein's 'codes' and the linguistics of 'deficit'. In *Language and Education*. 2013, roč. 27, č. 2, s. 161–179. ISSN 0950-0782, 1747-7581. <https://doi.org/10.1080/09500782.2012.760587>
- Kapoula, Z. et al., 2016. Education Influences Creativity In *Dyslexic and Non-Dyslexic Children and Teenagers*. *PLOS ONE*. 2016, roč. 11, č. 3. ISSN 1932-6203. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0150421>
- Mernick, A., 2021. Critical Arts Pedagogy: Nurturing Critical Consciousness and Self-Actualization Through Art Education. In *Art Education*. 2021, roč. 74, č. 5, s. 19–24. ISSN 0004-3125, 2325-5161.
<https://doi.org/10.1080/00043125.2021.1928468>
- Miovský, M., 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1 vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1362-4.
- Murray, M., 2012. Art, Social Action and Social Change. In Walker, C. et al. eds. *Community Psychology and the Socio-economics of Mental Distress*. London: Macmillan Education UK. s. 253 – 265. ISBN 978-0-230-27541-6. <https://doi.org/10.13140/2.1.1291.1049>

- Peters, U., 2022. What Is the Function of Confirmation Bias? *Erkenntnis*. 2022, roč. 87, č. 3, s. 1351–1376. ISSN 0165-0106, 1572-8420.
<https://doi.org/10.1007/s10670-020-00252-1>
- Small, C., 1998. *Musicking: the meanings of performing and listening*. Hanover: University Press of New England, 1998. Music/culture. ISBN 978-0-8195-2256-6.
- Stanko-Kaczmarek, M., 2012. The Effect of Intrinsic Motivation on the Affect and Evaluation of the Creative Process Among Fine Arts Students. In *Creativity Research Journal*. 2012, roč. 24, č. 4, s. 304–310. ISSN 1040-0419, 1532-6934.
<https://doi.org/10.1080/10400419.2012.730003>
- Ševčíková, V., 2008. *Slyšet, cítit a dotýkat se-: romská hudba a hudebnost Romů jako pozitivní kulturní stereotyp a dominantní kulturní konfigurace*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. Universum (Tilia). ISBN 978-80-7368-569-0.
- Viktorín, J., 2022. Kreativita u dětí a žáků s dyslexií. In *Štúdie zo špeciálnej pedagogiky*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2022, vol. 11, No 1, p. 89-101. ISSN 2585-7363.
- Willig, C., 2017. *The Sage handbook of qualitative research in psychology*, 2e. 2nd edition. vyd. Thousand Oaks, CA: SAGE Inc, 2017. ISBN 978-1-4739-2521-2.
- Zilcher, L., Svoboda, Z., 2019. Proinkluzivní změny na školách formou strategického plánování, In *Inkluzivní vzdělávání v souvislostech*. Plzeň: ZČU, 2019, s. 18–23. ISBN 978-80-261-0873-3.

Tento článek je výstupem interního výzkumného projektu IGSO 7/2022 s názvem „Uplatnění mladých dospělých opouštějících dětský domov na současném trhu práce“ realizovaného v letech 2022 a 2023. Projekt byl financován z dotace na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, kterou Univerzita Jana Amose Komenského Praha poskytlo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

PhDr. Alois Daněk, PhD.

Katedra speciální pedagogiky
Univerzita Jana Amose Komenského Praha
Roháčova 63, 130 00 Praha, Česká republika
danek.alois@ujak.cz